

О. Г. Білорус

ГИПЕРФИНАНСИАЛИЗАЦИЯ СВИТОВОЙ ЭКОНОМИКИ ТА ЇЇ ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ Й НАСЛІДКИ

Сучасні трансформації фінансової світ-системи несуть у собі як позитивні, так і негативні тенденції та соціально-економічні наслідки. Позитивні наслідки зводяться до небаченого розширення фінансової ресурсної бази та інтенсивної інтеграції фінансових ринків у глобальний фінансовий ринок, що потенційно збільшує можливості доступу транзитивних країн і країн, які розвиваються, до глобального фінансово-ресурсного пулу. До основних негативних наслідків гіперфінансіалізації належить фінансовий під-рив процесів глобального розширеного відтворення й розвитку у сфері реальної економіки, що неминуче веде до її деградації або уповільнення поступу. Крім того, гіперфінансіалізація світової економіки відкриває нову історичну форму експлуатації, а саме експлуатацію виробничо-промислового капіталу з боку фінансового капіталу, а також експлуатацію національного капіталу з боку глобального олігархічного капіталу. Транзитивні країни та країни, що розвиваються, можуть протидіяти руйнівному впливу чинників гіперфінансіалізації через інтеграцію в регіональні й глобальні захисні фінансові структури, а також мобілізаційні національні стратегії модернізації та розвитку.

Ключові слова: гіперфінансіалізація світової економіки, глобальна фінансова неоконвергенція, глобальний фінансовий ринок, глобальний фіктивний капітал, інтегрована фінансова світ-система, глобальна фінансова експлуатація, інтеграційні захисні структури.

Літ. 11.

О. Г. Белорус

ГИПЕРФИНАНСИАЛИЗАЦИЯ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Современные трансформации финансовой мир-системы несут в себе как положительные, так и отрицательные тенденции и социально-экономические последствия. Положительные последствия сводятся к невиданному расширению финансовой ресурсной базы и интенсивной интеграции финансовых рынков в глобальный финансовый рынок, что потенциально увеличивает возможности доступа транзитивных и развивающихся стран к глобальному финансово-ресурсному пулу. К основным негативным последствиям гиперфинансиализации относится финансовый подрыв процессов глобального расширенного воспроизводства и развития в сфере реальной экономики, что неизбежно ведет к ее деградации или замедлению развития. Кроме того, гиперфинансиализация мировой экономики открывает новую историческую форму эксплуатации, а именно эксплуатацию производственно-промышленного капитала со стороны финансового капитала, а также эксплуатацию национального капитала со стороны глобального олигархического капитала. Транзитивные и развивающиеся страны могут противодействовать разрушительному воздействию факторов гиперфинансиализации посредством интеграции в региональные и глобальные защитные финансовые структуры, а также мобилизационных национальных стратегий модернизации и развития.

Ключевые слова: гиперфинансиализация мировой экономики, глобальная финансовая неоконвергенция, глобальный финансовый рынок, глобальный фиктивный капитал, интегрированная финансовая мир-система, глобальная финансовая эксплуатация, интеграционные защитные структуры.

© Білорус О. Г., 2014

Oleh Bilorus

THE HYPERFINANCIALISATION OF THE WORLD ECONOMY, ITS GLOBAL PROBLEMS AND CONSEQUENCES

Modern transformations of the world financial system carry both positive and negative trends and socio-economic consequences. The essence of positive results is unprecedented expansion of financial resource base and the intensive integration of financial markets to the global financial market, potentially increasing access of transitive and developing countries to the global financial and resource pool. The main adverse effect of hyperfinancialisation is disruption of global extended reproduction and development in the real economy, which inevitably leads to its degradation or slower development. In addition, hyperfinancialisation of the global economy opens a new historical form of exploitation of industrial capital by global financial capital, and exploitation of the national capital by global oligarchic financial capital. Transitive and developing countries can counteract the devastating impact factors of hyperfinancialisation through integration into the regional and global safeguard financial structures, and through national mobilization strategy of modernization and development.

Keywords: hyperfinancialisation of the world economy, global financial neoconvergence, global financial market, global fictive capital, integrative financial world system, global financial exploitation, integrative financial safeguard systems.

JEL classification: F60, F63, F65.

Тепер уже широко вживане поняття “фінансіалізація” визначається як процес трансформації фінансового капіталу у фіктивний і віртуальний капітал та його відділення (відрив) від реальної економіки, виробничої сфери, що призводить до переходу фінансового капіталу в спекулятивний капітал, який перестає обслуговувати виробничу сферу, беручи її під свій повний контроль та створюючи тим самим нову форму глобальної експлуатації.

В останні декади ХХ ст. і особливо в першій декаді ХХІ ст. спостерігається бурхливий злякисний ріст і вплив глобального фінансового сектору, його специфічна інтернаціоналізація та вихід з-під контролю національних держав і урядів, що спричиняє розширене відтворення, надвиробництво й надспоживання штучних або віртуальних фінансових ресурсів та, як наслідок, глобальні фінансово-економічні кризи циклічного й системного характеру. Таким чином, класичні економічні кризи надвиробництва у ХХІ ст. трансформувалися в комбіновані глобальні фінансово-економічні кризи надвиробництва та надспоживання ресурсів, переважно фінансових.

Гіпертрофований розвиток світової фінансової надбудови та її віртуалізація безпосередньо ведуть до руйнування реальної виробничої сфери й реальної економіки. Штучно надфінансіалізована економічна система світу вже фактично перейшла від виробництва реальної продукції до виробництва віртуальних грошей та інших спекулятивних продуктів фінансово-банківської індустрії. Зрощування й переплетення глобального фінансового капіталу з глобальними корпораціями та країнами-глобалізаторами призвело до виникнення і зміцнення глобального олігархічного капіталу, в руках якого перебуває вся фінансова, економічна й політична влада, або тотальна глобальна влада грошей. Сьогодні мова повинна йти вже не про фінансіалізацію, а про

гіперфінансіалізацію всієї світової економіки. Вона відкрила шлях і створила передумови для зляканої неоконвергенції фінансових систем авангардних, транзитивних країн і тих, що розвиваються, в інтересах країн-глобалізаторів.

За таких умов ефективність державного національного регулювання та дерегулювання знижується до мінімуму, хоча й залишається стратегічним імперативом. На сьогодні є очевидним, що саме процеси фінансіалізації стали головною причиною виникнення глобальної фінансово-економічної кризи 2007—2010 рр. і, крім того, першопричиною глобальних системно-комбінованих криз надвиробництва та надспоживання фінансових ресурсів, до котрих слід відносити також державні й корпоративні борги. На відміну від стандартних циклічних криз надвиробництва, яких налічується вже 777 та котрі Й. Шумпетер визначав як “творче руйнування”, сучасні комбіновано-гібридні фінансові кризи не виконують творчих функцій, посилюючи свій руйнівний вплив у світовому масштабі.

Гіперфінансіалізована й глобалізована світова економіка має ознаки нестійкої, незбалансованої системи, котра в процесі свого розвитку несе величезні загрози. У сучасному світі, особливо на Заході, навмисне недооцінюють глобальну загрозу перетворення світової економіки на світове спекулятивне казино. В таких умовах транзитивні країни повинні шукати та застосовувати захисні механізми, передусім за рахунок розвитку внутрішніх ринків і розширеного відтворення інвестиційних ресурсів. Для цього потрібні надзвичайні проривні стратегії розвитку й такі нові його напрями, які компенсуватимуть потужний негативний вплив зовнішніх чинників гіперфінансіалізації економіки. Без таких надзвичайних національних стратегій транзитивні країни, у т. ч. Україна, приречені на деградацію та дедалі більше відставання.

На нинішньому етапі глобальних трансформацій світова економіка остаточно перетворюється на *тотально-фінансіалізовану глобальну економіку*. Тепер ідеться про світову економіку, що одночасно глобалізується й фінансіалізується, тобто про глобальну фінансову економіку, яка штучно відірвана та дезінтегрована від реальної економіки, має незворотні негативні наслідки для всього процесу глобального відтворення й економічного зростання. У тотально-фінансіалізованій глобальній економіці порушується весь процес створення національної та глобальної вартості, адже, як відомо, у фінансовій сфері вартість узагалі не створюється. Дедалі більше підривається реальна економіка, оскільки її основа, власність, перетворюється на глобальну тотальну фінансову власність, монополізовану глобальним олігархатом. Підриваються всі локомотивні економічні стимули розвитку виробництва та економічного зростання безпосередньо виробничої сфери, адже процес нагромадження капіталу у своїй критичній масі переходить у спекулятивну фінансову сферу і стає віртуальним. Глобальна банківська індустрія фінансіалізується випереджальними темпами та поступово перетворюється на віртуальну й тіньову банківську

індустрію. Співрозвиток процесів глобалізації та гіперфінансіалізації світової економіки веде до формування світ-системи фінансово-економічного глобалізму. Генетично цей процес базується на інтересах фінансової олігархії до надвиробництва прибутків, а також гіпертрофованому попиту й надспоживанні фінансових ресурсів.

Деякі автори вважають, що фінансіалізація економічних систем є об'єктивним історичним процесом, оскільки її локомотивом виступають потужні глобалізаційні процеси [1]. Такий висновок міг би бути обґрунтованим, якби мова йшла про фінансіалізацію, збалансовану з розвитком економічної системи та економіки загалом. У такому разі й фінансіалізація, й монетизація можуть бути об'єктивною потребою. Проте мова йде не про фінансіалізацію взагалі, а про гіперфінансіалізацію — її нову, специфічну і злякисну форму, розвиток та цілковите панування котрої неодмінно матимуть украй негативні наслідки. З цієї точки зору гіперфінансіалізація, як і гіпермонетизація економічного обороту, є явищами рукотворними, такими, що задовольняють колосальні фінансові інтереси, інтереси “виробництва” монопольних надприбутків та експлуатації національних капіталів глобальними капіталом і корпораціями.

Починаючи з останньої третини ХХ ст. еволюція структури світової економіки йде виключно на користь і перевагу фінансової надбудови над виробничим сектором. Так, у США за останніх 50 років частка обробної промисловості у ВВП скоротилася з 25 до 12 %, натомість частка фінансового сектору зросла з 3,7 до 8,4 %. При цьому доходи обробної промисловості цієї країни знизились з 49 до 15 %, а доходи фінансового сектору підвищилися вдвічі, із 17 до 35 %. Чи не в цьому криється основна причина дезінтеграції фінансового сектору від виробничого сектору та бурхливого розвитку процесів гіперфінансіалізації? За період 1950—2006 рр. частка фінансових послуг у ВВП США збільшилася з 2,8 до 8,3 % за зростання номінального ВВП із 243,8 млрд дол. до 13,9 трлн дол. [2, с. 35]. Зазначене свідчить про те, що на якомусь етапі інтенсивна фінансіалізація економіки мала певний позитивний вплив на економічний розвиток, але починаючи з останніх двох декад ХХ ст., коли вона набула характеру гіперфінансіалізації та фактично вийшла з-під реального контролю держав, стала контрпродуктивним чинником.

За даними ЮНКТАД фінансіалізація відображає кардинальні зрушення у структурі сучасної світової економіки, пов'язані зі штучним гіпертрофованим домінуванням фінансового сектору внаслідок посилення економічної влади глобального фінансового капіталу та глобального олігархату. Як система тотальної влади грошей, гіперфінансіалізація, безперечно, принесла великі вигоди країнам — фінансовим лідерам. Але загалом неминучі подальші структурні зрушення у світовій економіці загрожують істотним зниженням темпів глобального зростання, різким нарощенням державних боргів та погіршенням

умов розвитку транзитивних країн і тих, що розвиваються [3]. Водночас шлях невинного розвитку виробництва та гіпертрофії надспоживання всіх ресурсів, особливо фінансових, заради ефективного збільшення прибутків давно себе вичерпав. Злоякісний розвиток банківської інженерії, розширене відтворення фантомних фінансових інструментів підривають ефективність безпосередньо інвестиційної активності за підвищення “ефективності” фінансових спекуляцій, що веде до тотальної віртуалізації світової економіки та процесів глобального розширеного відтворення [4].

Економіка сучасного глобального капіталізму — це тотально надфінансіалізована економіка. Саме вона є і джерелом, і локомотивом подальшої гіпертрофованої фінансіалізації розвитку та зростання. Цей процес є незворотним. Точка неповернення пройдена. Сучасне світове економічне зростання випереджально нарощує потреби у фінансових ресурсах та стимулює розвиток і пріоритетність фінансового сектору, його небачені прибуткові переваги перед реальним сектором, що є неприродним та вкрай загрозливим. Гіперфінансіалізація сучасного глобального капіталізму стала закономірністю й законом його еволюції [5].

Про великі загрози гіпертрофованої фінансіалізації попереджають дослідники та лідери фінансової економіки [6]. Головний постулат авторитетних експертів зводиться до рекомендацій перейти від сучасної фінансової алхімії до принципово нової соціально орієнтованої філософії та стратегії розвитку глобальної й, зокрема, фінансової економіки.

Варто зауважити, що гіперфінансіалізація глобалізованої світової економіки має також власне підґрунтя саморозвитку. Адже головним і незмінним мотивом капіталістичної ринкової економіки й корпорацій є виробництво максимального прибутку, його нагромадження та капіталізація. Таким чином, у самій ринковій системі об’єктивно закладено пріоритет і примат виробництва прибутків та фінансових ресурсів над виробництвом натурально-фізичної продукції, а отже, примат фінансової економіки над реальною. Зазначене дає могутній поштовх гіпертрофії попиту фінансових ресурсів, конкурентній боротьбі за можливість виробляти “фінансову продукцію”, а також спекуляції фінансовими ресурсами замість прямих інвестицій у виробництво. Процеси глобалізації та інтеграції ринків, зокрема фінансових, створюють найсприятливіші умови для глобальної інтеграції національних фінансових ринків і трансформації фінансово-банківської індустрії в галузь економіки номер один. Вочевидь, хто володіє фінансами та грішми, той володіє світом. Фінансово-банківська сфера стала найприбутковішою галуззю світової економіки, а безпосередньо виробнича сфера дедалі більше відстає.

Окремі автори, визначаючи економічну категорію фінансіалізації, вважають її сучасний розвиток новим історичним “цивілізаційним феноменом” [7]. Справді, в цьому випадку можемо говорити про зародження нової західної

економічної цивілізації та нової фінансової цивілізації світового масштабу. Утім, таке визначення феномену фінансіалізації, особливо глобальної фінансіалізації, є неповним, оскільки відображає лише один аспект — цивілізаційний. На наше глибоке переконання, сучасні процеси глобальної гіперфінансіалізації соціально-економічного розвитку мають суттєві ознаки формаційного типу. Адже й глобальна економіка, і її панівна система (постіндустріального глобалізму), й глобально-гіперфінансіалізована світова економіка є базовими категоріями нової, постіндустріальної, посткапіталістичної суспільної формації. У цьому сенсі фінансіалізація економіки та соціально-економічного розвитку загалом належить до провідних напрямів сучасних глобальних трансформацій, які неминуче матимуть соціально-економічні наслідки формаційного характеру.

Процеси глобальної фінансіалізації, без сумніву, є породженням загальних глобалізаційних процесів і глобальних фінансових інтересів міжнародних транснаціональних корпорацій, мета яких полягає у виробництві та нагромадженні фінансових капіталів, прибутків і монопольних надприбутків. Тому корпорації використовують процеси фінансіалізації та спрямовують їх на розвиток глобальної фінансової економіки. По суті, глобальна економіка вже стала тотально фінансіалізованою [8], тобто віртуалізованою.

Глобальна фінансова економіка, зі свого боку, підсилюється щодалі масштабнішими процесами гіперфінансіалізації, віртуалізації та “фіктивізації” капіталів. Віртуальна фінансова система стала панівною підсистемою глобальної економіки, вона дедалі швидше обертається навколо власної осі [9, с. 12]. Визначальний вплив на економічну глобалізацію має фінансова сфера, й цей вплив є незворотним і негативним. Утім, дематеріалізація світової економіки має свої об’єктивні межі, оскільки без приросту матеріальних ресурсів споживання не можливе. Сьогодні гіперфінансіалізація вже вийшла за ці межі та стала злякисним процесом усього світового соціально-економічного розвитку. Звідси загроза небачених світових фінансових криз і багатосторонніх ресурсних криз (продовольство, енергоресурси, технології тощо).

Ряд авторів вважає, що фінансіалізація, як новий, найпотужніший глобальний процес, обмежується рамками авангардних країн, котрі освоїли і п’ятий, і шостий технологічні рівні розвитку та в яких реальна матеріальна економіка на сьогодні нагадує лише підсобного працівника. Однак факти свідчать про те, що й транзитивні країни, й ті, які розвиваються, дедалі більше втягуються в процеси реальної дематеріалізації економіки, штучної надмонетизації, доларизації, глобальної і тотальної гіперфінансіалізації [10, с. 11]. Підтвердженням цього є форсована й незворотна доларизація економік більшості країн світу. Таким чином, тотальна фінансіалізація економічних відносин, відносин розвитку та модернізації стала глобальною закономірністю [11].

Процеси фінансіалізації закономірно посилюють фінансову глобалізацію та чинять сильний і неоднозначний вплив на всі національні економіки.

Фінансіалізація об'єднує національні фінансові ринки, підтримуючи тим самим формування глобальної економічної, особливо глобальної фінансової, системи та глобального інвестиційного простору. Його ресурси об'єктивно “шукають” високоприбуткового вкладення по всьому світу, що певною мірою створює потенційні можливості доступу країн, які розвиваються, до глобального пулу інвестиційних ресурсів. Однак реалізація можливостей отримання фінансових ресурсів та інвестицій транзитивними країнами, надто з ослабленими економіками й ускладненими історіями розвитку, стає щодалі важчою. Яскравий приклад — Україна, котра перебуває в обіймах фінансової кризи та державної корупції.

Глобалізована, експортоорієнтована, хронічно кризова економіка України дедалі більше втягується в процеси глобальної гіперфінансіалізації. Нинішня фінансово-економічна ситуація держави є критичною та вкрай загрозливою. Девальвація гривні у 2014 р. перевищила 40 %, банківські депозити впали більш ніж на 18 %, золотовалютні резерви зменшилися до 15—16 млрд дол. США, державний борг країни зріс майже до 40 млрд дол. (за корпоративних боргів у 80 млрд дол. США), а дефіцит державного бюджету у 2014 р., очевидно, становитиме понад 5 %. Загальне боргове навантаження вже перевищує ВВП, а якщо воно сягне 120—130 % ВВП, загроза дефолту стане реальною. Головна причина довготривалої, тяжкої фінансової кризи України полягає в тому, що через дезінтеграцію економіки, штучну, нав'язану олігархами, віртуалізацію та відрив фінансової й банківської систем від реальної економіки остання втратила здатність до розширеного відтворення власних фінансових та інвестиційних ресурсів. Основними причинами кризи є: багаторічне панування монопольної влади грошей великого капіталу й великого бізнесу, злочинна олігархізація та монополізація влади й фінансових ресурсів, паралізація економічних функцій держави. Злоякісний парадокс кризової економічної ситуації в Україні полягає в тому, що економіка деградує та руйнується, а фінансово-банківський капітал і великий бізнес процвітають та посилюють експлуатацію країни, держави й народу. Це є специфічна форма та наслідок негативної фінансіалізації внутрішнього соціально-економічного розвитку країни. А потужні чинники зовнішнього, глобального, периметру лише ускладнюють ситуацію.

Складається враження, що багаторічна політика внутрішньої й зовнішньої (міжнародної) фінансіалізації соціально-економічного розвитку зазнала повного краху. Політика невпинного нарощування державних боргів без реального перетворення отриманих кредитів на інвестиції розвитку та засобів розширеного відтворення ВВП не має перспектив і загрожує державному суверенітету. Соціально-економічна ситуація в країні є важкою й надзвичайною, тому державна політика та національна стратегія нової влади повинні бути надзвичайними, мобілізаційними, відповідати умовам реального воєнного стану, післявоєнного

відновлення інфраструктури та запуску й підтримання всіх механізмів економічного зростання, насамперед за рахунок внутрішніх можливостей, ресурсів і резервів.

У процесі реалізації Стратегії-2020 Президента України П. Порошенка особливо важливо забезпечити переведення нині панівної в Україні фінансової економіки олігархічного великого бізнесу, який заволодів 85 % національних активів, на рейки нової, інтегрованої, фінансово-економічної системи, що ґрунтується на реальному народному підприємстві, на форсованому розвитку малого й середнього бізнесу, економічної ініціативи та самодіяльності громадян, на розширенні внутрішніх ринків, подоланні тотальної державної корупції та запровадженні прогресивного оподаткування доходів громадян і корпорацій із метою нарощення масштабів економічного відтворення, підвищення рівня соціального розвитку суспільства, рівня та якості життя громадян України.

Список використаних джерел

1. *Лютій І. О.* Суперечності процесів фінансiалiзацiї та їх вплив на економічне зростання в Україні / І. О. Лютій, П. А. Мороз // *Економіка України*. — 2014. — № 4. — С. 29–39.
2. *Білорус О. Г.* Глобальна структурна криза та трансформації фінансової світової системи / О. Г. Білорус // *Фінанси України*. — 2014. — № 4. — С. 32–45.
3. Финансирование торговли и региональные финансовые учреждения с точки зрения сотрудничества Юг-Юг : справочная записка секретариата ЮНКТАД [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciimem2d11_ru.pdf.
4. *Базилевич В. Д.* Философия экономики. История : монография / В. Д. Базилевич, В. В. Ильин. — К. : Знання, 2011. — 1198 с.
5. *Foster J. B.* The financialization of capitalism / J. B. Foster // *Monthly Review*. — 2007. — Vol. 58. — No. 11. — P. 1–14.
6. *Soros G.* The new paradigm for financial markets: the credit crisis of 2008 and what it means / G. Soros. — N. Y. : PublicAffairs, 2008. — 162 p.
7. *Лукьянов В. С.* Финансализация как проявление глобализационной трансформации / В. С. Лукьянов // *Актуальні проблеми економіки*. — 2013. — № 4. — С. 15–23.
8. *Б'юкенен Дж. М.* Суспільні фінанси і суспільний вибір — два протилежні бачення держави / Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв ; пер. з англ. А. Ю. Іщенко. — К. : ВД “Києво-Могилянська Академія”, 2004. — 176 с.
9. *Фергюсон Н.* Восхождение денег / Н. Фергюсон. — М. : Астрель : CORPUS, 2010. — 431 с.
10. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс. — М. : ГУ-ВШЭ, 2000. — 608 с.
11. *Глобальный модерн: от мироэкономики к мирополитике // Мировая экономика и международные отношения*. — 2012. — № 6. — С. 80–89.